

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Janja Rižnar

Politične dimenzije v športu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Janja Rižnar

Mentor: red. prof.dr. Igor Lukšič

Somentorica: doc.dr. Joca Zurc

Politične dimenzije v športu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Politične dimenzije v športu

Šport je gibalna aktivnost in telesno gibanje je nekaj naravnega. Vendar je šport danes, tak kot je, zaradi okoliščin v katerih se je razvil. Prvi moment je kapitalizem in s tem ločitev med delom in prostim časom, ki je nujen za razvoj športa. Drugi moment pa so nacionalistična gibanja 19. in kasneje 20. stoletja, ki so šport vnesla v svoje programe. Šport je pomenil krepitev morale in duha ljudstva ter dobro telesno pripravljenost, ki je nujna za vojsko in delavce. Ženske so bile v 19. stoletju zreducirane na reproduktivno funkcijo, zato niso imele vstopa v institucijo športa. Vanjo so se začele vključevati postopoma, vendar še danes obstajajo razlike, še vedno govorimo o moškem in ženskem športu. Ženske so še vedno v deprivilegiranem položaju in diskriminirane, šport je še vedno domena moških. Institucija športa je prepletena s politiko, v njej odseva prevladujoča ideologija in kot tak je šport političen.

Ključni pojmi: šport, ideologija, nacionalizem, ženske.

Political dimensions within sports

Sport is a physical activity and movement of the body is something natural. However today's sports is as it is because of the context in which it has developed. The first stage in sport development is capitalism and the separation between work and leisure. The second stage is the nationalist movements in 19th and later in 20th century, which included sports in their programs. Sport was meant to uplift the morale and spirit, and support good physique, which is necessary for the wellbeing of the army and workers. In the 19th century, women had only a reproductive function and had no entry into the institution of sports. They were gradually included into it, however the differences still exist. We still speak about men's and women's sports. Women are still discriminated and in underprivileged situation. Sports is still the domain of men. The institution of sports is intertwined with politics, it reflects the dominant ideology and as such it is considered to be political.

Keywords: Sports, ideology, nationalism, women.

KAZALO

1	UVOD.....	5
1.1	OPREDELITEV PROBLEMA	5
1.2	METODOLOGIJA.....	6
2	RAZVOJ MODERNEGA ŠPORTA.....	7
2.1	TELO, TELESNE TEHNIKE, GIBANJE	7
2.2	PREDMODERNI ŠPORT	8
2.3	PROTESTANTSKA IN KATOLIŠKA ETIKA	9
2.4	19. STOLETJE – PRELOMNICA ZA MODERNI ŠPORT	10
3	REKREATIVNI ŠPORT - ŠPORT IN ZDRAVJE.....	11
4	NACIONALIZEM IN ŠPORT	13
4.1	DRUŠTVENA TELOVADBA KOT POLITIČNA ORGANIZACIJA: SOKOLI NA SLOVENSKEM	15
4.2	NACIJA IN NACIONALNA IDENTITETA	16
5	ŽENSKE IN ŠPORT.....	17
5.1	BIOLOŠKE IN KULTUROLOŠKE RAZLIKE MED SPOLOMA.....	17
5.2	VKLJUČEVANJE ŽENSK V ŠPORT	18
5.2.1	Ženske in rekreativni šport.....	19
5.2.2	Ženske in šolski šport.....	19
5.2.3	Ženske in vrhunski šport.....	21
6	ZAKLJUČEK.....	24
7	LITERATURA.....	25

1 UVOD

»Obstaja samo perspektivistično gledanje, samo perspektivistično 'spoznavanje'; in kolikor več afektov pustimo do besede ob neki stvari, kolikor več oči, različnih oči bomo znali zastaviti za isto stvar, toliko popolnejši bo naš 'pojem' te stvari, naša 'objektivnost'« (Nietzsche v Hosta 2007, 4).

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

V študiji nas bo zanimala institucija športa, kot jo poznamo danes in njen razvoj. Na razvoj športa je vplivalo veliko dejavnikov. Šport je kompleksen pojav, poln protislovij. »Na eni strani je vpet med človekove moralno-vzgojne in temeljne biološke gibalne vzgibe, na drugi pa med skrajno eksploatacijske, ekstremne in s strastmi prežete podobe sodobnega časa ter nedolžno igrivost telesa in duha« (Hosta 2007, 2).

V literaturi nastopata dve pojmovanji športa s političnega vidika. Pri prvem pojmovanju gre za »politics in sport«, ki se ukvarja s komercializacijo, spolom in raso. Vsa ta področja so prepletena. Možnosti posameznikov v športnem udejstvovanju so omejene. Določene organizacije izrabljajo svojo moč in uveljavljajo svoje interese preko športa. Korporacije izrabljajo šport, preko njega oglašujejo in prodajajo izdelke. V športu se kaže vpliv zahoda in njegova ideologija: porabništvo, rasizem in seksizem (Cashmore 2000). Druga opcija je »politics and sport«, ki se usmerja zgolj na delovanje držav oz. vlad. V pričujočem delu bomo pozornost posvetili »politics in sport«. Političnost športa pojmuje na način, da se v športu kažejo razmerja moči in prevladujoča ideologija. Šport ima velik pomen pri ohranjanju statusa quo v družbi.

Šport ni le telesno gibanje, temveč ima določene pomeni. Pomeni pa se konstituirajo v polju družbenega in političnega. Poglejmo si primer teka. Kadar želimo ujeti avtobus in se bojimo, da nam bo zbežal, začnemo teči, vendar tek v tem pomenu ni šport. Drugačen pomen ima tek v neki drugi situaciji, četudi tečemo na istem pločniku. Kadar zavestno tečemo, ker želimo biti gibalno aktivni, to postane šport. V tem primeru telesna aktivnost deluje po načelih biopolitike, kar pomeni, da se giblujemo na terenu političnega (Starc 2003).

Šport je namreč družbena institucija in prav s to institucijo se bomo ukvarjali v diplomski nalogi. Kot vsaka druga institucija ima tudi šport svoje zakonitosti oz. ga usmerjajo norme in vrednote, veljavne v nekem času in družbi. Gibamo se torej na terenu družbenega, vendar ne le to, temveč tudi na terenu političnega. Polje političnega predstavlja ideologija, ki je prisotna v športu. Slednja je tudi predmet naše raziskave. Trdimo, da je šport prepleten s politiko in v njem lahko najdemo politične dimenzije.

1.2 METODOLOGIJA

Uporabili bomo primerjalne in socialnozgodovinske metode. Zanimal nas bo razvoj športa in vprašanje, zakaj je danes institucija športa taka, kot je. Za to pa je potrebno pogledati njegov zgodovinski razvoj.

Moderni šport skozi zgodovino bomo obravnavali z vidika 3 diskurzov:

- diskurz vrhunškega športa
- diskurz rekreativnega športa
- diskurz šolskega športa

Literatura nam je pokazala, da konfliktna teorija najbolj celovito prikazuje vlogo športa v družbi. Slednja ima 4 predpostavke glede vloge športa v družbi:

- šport generira alineacijo (telo kot predmet, ki prinaša dobičke)
- šport kot orodje socialnega nadzora in nasilja
- šport promovira komercializacijo in materializem
- šport promovira nacionalizem, militarizem in seksizem (Coakley 2005, 28).

Omejili se bomo na vprašanje nacionalizma in njegov vpliv na razvoj športa. V drugem delu pa se bomo ukvarjali z vprašanjem ženskega športa z vidika treh diskurzov, diskurza rekreativnega športa, diskurza šolskega športa in diskurza vrhunškega športa.

2 RAZVOJ MODERNEGA ŠPORTA

2.1 TELO, TELESNE TEHNIKE, GIBANJE

Pomembni sestavini športa sta gibanje in igra, ki sta imanentni funkciji človeka. Zato lahko o športu govorimo, odkar govorimo o človeku. Vsaka kultura pozna šport in ples (Doupona in Petrović 2000). Človek je bil sprva lovec in nabiralec in njegovo delo je potrebovalo gibanje. Značilnost športa pa je tudi igra in s tem ustvarjalnost. Prav tako kakor glasba, slikanje in ostala ustvarjalna dejavnost se je šport razvijal skladno s časom. »Primarnosti gibanja ne moremo secirati anatomsko ali kineziološko - ali vzročno - nič bolj, kot ga lahko nekdo podrobno popiše v smislu sposobnosti ali glede na vedenjske kategorije. Nobeni od teh določil namreč ne ustreza enakovredno. Primarnost gibanja je temeljna živahnost, ki sovпада z dejstvom, da smo gibajoče-rojeni. Že po svoji naravi vključuje taktilno-kinestetično telo, čuteče telo in na ta način zbudi kinestetično zavest« (Sheets-Johnstone v Hosta 2007, 96).

Gibanje je torej nekaj naravnega, normalnega. Vendar to ne pomeni, da je šport v taki obliki kot ga poznamo danes nekaj naravnega in normalnega. Šport je le ena izmed oblik zadovoljitve potrebe po gibanju. V kakšni drugi kulturi bi sodobni šport označili za nekaj nenavadnega, neobičajnega. Za primer vzemimo nogomet, ki je med najpopularnejšimi športi v zahodni družbi. Če ga vzamemo izven konteksta, ne moremo razumeti, zakaj se 11 *moških* podi za žogo, nasilno vede in poskuša zadeti v mrežo. Brez kulturnega konteksta zelo težko razumemo vedenjski vzorec nogometne igre. Šport je tudi del kulture. Zato nanj vplivajo družbeno-politične razsežnosti.

Šport je telesna tehnika, zato je telo pri športu osrednjega pomena. Telesne tehnike so po Maussu načini, kako ljudje v različnih družbah uporabljajo telo (Mauss 1996). Na področju športa to pomeni, da različne družbe različno gledajo na šport in poznajo oz. gojijo različne tehnike gibanja oz. različne športe.

2.2 PREDMODERNI ŠPORT

Že v praskupnostih zasledimo ukvarjanje z nekaterimi oblikami športa. 2000 pr.n.š. so poznali gimnastiko in izvajali vaje, ki so jih vodili svečeniki in zdravilci na Kitajskem, na Japonskem so prav tako poznali gimnastiko, igre z žogo, konjeniške športe in borilne veščine. V Indiji pa so se ukvarjali s plavanjem. Perzijci so gimnastiko začeli širiti med mlade fante. Asirci pa so poleg zgoraj omenjenih športov izvajali tudi vojaške spretnosti, ki so sodile med telesno kulturo. V starem Egiptu je bila priljubljena gimnastika, igre z žogo in rokoborba. V Mehiki pa so se poleg omenjenih športov ukvarjali tudi z veslanjem in ribolovom (Šugman 1997).

Antično obdobje je pomenilo razcvet športa. Grki so športu posvečali veliko pozornosti. V Šparti je bil cilj športa vzgoja vojakov. V Atenah pa so šport institucionalizirali v šole. Dečki do 14. leta so obiskovali glasbeno, gramatično in gimnastično šolo, nato so odšli na gimnazije (imenovali so jih 'gimnasion'), kar pomeni vadba, vadišče. Gimnastika je imela velik pomen na gimnazijah. Grki telesne in umske pripravljenosti niso ločevali. Geslo je bilo 'zdrav duh v zdravem telesu'. Grki so prirejali tudi igre, posvečene različnim bogovom - pitijske, nemejske, panatenske in najpomembnejše olimpijske, ki so se odvijale v Olimpiji na Peleponezu, posvečene pa so bile bogu Zevsu. Sčasoma so prerasle lokalni nivo in so postale nacionalne, odvijale so se vsake štiri leta. Začetek naj bi segel v leto 776 p.n.št., vendar se podatki razlikujejo. Šlo je več kot za športni dogodek (Šugman 1997). »Bile so največji praznik grškega naroda, praznik grške kulture, praznik miru in sprave med grškimi plemeni in praznik edinosti vsega grškega naroda« (Šugman 1997, 47). Konec olimpijskih iger je pomenilo leto 394, ko jih je Cesar Teodozij I. prepovedal. V Rimu so nato prirejali množične športne prireditve, vendar so to bile gladiatorske igre z geslom 'kruha in iger' (Šugman 1997).

V fevdalizmu so se s športom ukvarjali le vitezi. Tekmovali so na viteških igrah, dokler jih ni Cerkev prepovedala. Cerkev je vplivala na to, da je v srednjem veku prišlo do zatona telesne kulture. Nato so se po gradovih plemiči začeli ukvarjati z lovom in jahanjem, da bi jim čas hitreje minil (Stepišnik 1968). Vendar je v tem primeru šlo za športno umetnost, za katero je bil značilen karneval, obred in igra. Razlikovanja med delovnim in prostim časom namreč še ni bilo (Miller in McHoul 2002).

V času evropskega humanizma, ki se je obračal k antiki, so se nekateri humanisti zavedali pomena telesne vzgoje. Med njimi sta bila tudi John Locke in J.J. Rousseau. Slednji se je ukvarjal tudi z vprašanjem vzgoje in menil, da je telesna vzgoja sredstvo zoper nemoralnosti

(Rousseau 1959). Njegove ideje niso naleteli na gluha ušesa. 100 let kasneje je športna vzgoja postala del učnih programov. Ko je sam pisal o vzgoji, je bila pedagogika še zelo fevdalna, v našem primeru je to pomembno zaradi percepcije telesa. Zlasti v primerjavi s protestantsko etiko, ki je postavila človeka v ospredje.

Industrializacija je prelomnica tudi pri športu, saj industrijski način proizvodnje uvede delitev med delom in prostim časom. »Rekreacija, kot jo poznamo danes, predpostavlja posebej posvečen čas, ločen od običajne rutine, odvečni čas, ki prežema zahodno kulturo kapitalizma« (Hosta 2007, 96).

V delovnem procesu je delavec neposredno nadzorovan, v prostem času pa ni več, vendar prosti čas postane kljub temu pomemben, saj je nujno, da delavec naslednji dan ponovno pride na delo, zato mora biti spočit in zdrav. V tem kontekstu šport postane koristen način preživljanja prostega časa in dobi celo obliko nadzorovanja in vzgajanja ljudstva (Miller in McHoul 2002). »Telesa v športu postanejo vse bolj obvladana in negovana, hkrati pa dopuščajo nadzor, spektakel in dobiček« (Miller in McHoul 2002, 266). Navedeno prikazuje, da je šport pred tem pomenil le zabavo in kratkočasenje plemičev. S kapitalizmom je prišla tudi množična proizvodnja in množična kultura, kar je omogočilo razmah športa tudi med ostale sloje prebivalstva in ne le med višje sloje.

2.3 PROTESTANTSKA IN KATOLIŠKA ETIKA

V nadaljevanju primerjamo protestantizem s katolicizmom in posledicami za šport.

V protestantizmu je telo zamenjalo dušo, tostranstvo pa je zamenjalo onostranstvo. Izkazovanje vere v cerkvi ni bilo dovolj, vero se je izkazovalo preko dela. Delo je bilo božje naročilo, z delom častimo telo. Protestantizem pomeni začetek individualizma, subjekt postane suveren. Z delom si prisvaja dobiček in lastnino. Protestantizem se je obračal na meščanstvo. Protestantska revolucija je tako pomenila uvod v kapitalizem (Weber 2002).

Pomembna značilnost je askeza, saj je prvotni kapitalizem bil asketski, danes pa temu ni več tako. Askeza je bila značilna tudi za krščanstvo, vendar je pomembna razlika. Telesne tehnike krščanske askeze so bile bičanje telesa in odpovedovanje hrani. Protestantska askeza pa uvaja vadbo telesa z namenom večje učinkovitosti. Gre za posvetno askezo, kjer se v telo vlaga, ga

disciplinira, s tem se krepi tudi duša in morala človeka. Pri krščanstvu pa gre za uničevanje telesa (Starc 2003).

S protestantizmom je skrb za telo in urjenje telesa pomenilo tudi razvoj človekove osebnosti. Z delom obvladujemo sebe, delo je koristno. Protestantska etika in z njo kapitalizem se širita po Evropi¹. V kapitalističnem načinu proizvodnje je delo temelj proizvodnega procesa (Weber 2002). Delo pa opravlja človek s svojim telesom. Telo postane tudi nosilec morale. Človek *ima* telo in *je* telo. Za svoje telo skrbimo, ga urimo, hranimo, oblačimo, vse to preko telesnih praks, ki so različne glede na vzgojo, družbo in družbene konvencije (Maus 1996). Na osnovi navedenega lahko opazimo, da se šport razlikuje in spreminja skozi prostor in čas ter dobiva nove pomen.

2.4 19. STOLETJE – PRELOMNICA ZA MODERNI ŠPORT

Šport v današnji obliki ima začetke v 19. stoletju, in sicer se je najprej razvil v Angliji, kar ni presenetljivo, saj se je kapitalistični način proizvodnje začel ravno v tej državi. Do industrijskega načina proizvodnje je šport v Angliji pomenil le zabavo in kratkočasenje plemičev (ki so edini imeli prosti čas), nato pa je prišlo do sprememb. Šport se je počasi razširil na vse sloje prebivalstva. Razlog je bil tudi slaba telesna pripravljenost prebivalstva. Za gospodarski razvoj je bila potrebna zdrava delovna sila, prav tako so državi bili potrebni zdravi vojaki, ki so branili kolonije. Evropski športi so se na ta način pričeli širiti v kolonizirana okolja (Miller in Mchoul 2002).

Postopoma so začeli šport vključevati tudi v šolske programe, saj poleg blagodejnega vpliva na zdravje, krepi duha, disciplino, red in moralo ter ideje tekmovanja, merjenja in primerjanja, ne/enakosti ter fair play-a. Šport torej zagovarja vrednote in ideje, ki obstajajo v družbenem in političnem življenju (Lukšič 2003).

Althusser ideološke aparate države (IAD) pojmuje kot »neko določeno število realnosti, ki se neposrednemu opazovalcu kažejo kot posebne in specializirane institucije²« (Althusser 2000, 70). Mednje šteje verski ideološki aparat države, šolski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski in kulturni, kamor spada tudi šport. Šport je torej kulturni in šolski ideološki aparat države. Za IAD je značilno, da delujejo z ideologijo, ki pa je ideologija

¹ Iz Nizozemske, delov Nemčije in Francije ter Anglije

² Ravno zaradi tega uporabljamo izraz institucija športa.

vladajočega razreda. Tako institucija športa pomembno prispeva k šovinizmu, tako nacionalnemu kot spolnemu (Althusser 2000).

Ugotovili smo, da je povezava športa in zdravja bila prisotna že v antični Grčiji. V 19. stoletju so se ponovno obrnili na antiko in obudili idejo *zdrav duh v zdravem telesu*. Telesne tehnike športa so bile strogo definirane, marsikateri šport je bil prepovedan, saj naj bi slabo vplival na moralo.

Zdrav duh v zdravem telesu je bilo tudi geslo zgodnega olimpizma, vendar se je kasneje ideja izrodila. Nič presenetljivega, saj vrhunski šport ni prav nič zdrav, celo nasprotno. Pretirani napori namreč škodujejo, možnosti poškodb so potencirane. Zdrav *naj bi bil* le rekreativni šport (Hosta 2007).

3 REKREATIVNI ŠPORT - ŠPORT IN ZDRAVJE

Trditev, da je šport zdrav, se je legitimirala v mitu o antičnem športu. Ta diskurz še danes prevladuje in se utemeljuje s Hipokratom, ki se je ukvarjal s telesno vadbo, nego, utrjevanjem in dieto. Svetoval je gimnastične aktivnosti, hojo in tek. Vse od 19. stoletja do danes zdravstveni diskurz v rekreativnem športu prevladuje. Vendar se telesne prakse športa niso linearno prenašale iz generacije v generacijo, temveč so opravljale družbeno funkcijo in bile vpete v oblastne mehanizme (Starc 2003).

Telesne prakse športa so se v Grčiji med seboj razlikovale, saj so opravljale drugačno družbeno funkcijo. V Atenah, kjer so bile antične olimpijske igre, so slednje imele vlogo festivala oz. religioznega obreda. Že sam program je posvečal več pozornosti religioznim obredom kakor športnemu tekmovanju. Na začetku je dogodek trajal le en dan, z dodajanjem disciplin se je postopoma podaljševal in se ustalil pri petih dneh. Prvi in zadnji dan sta bila namenjena slovesnosti, vmesni dnevi pa tekmovanju, med katerimi je bil tretji dan posvečen Zevsu (Girginov in Hosta 2005). V Šparti kot vojaški državi je šport opravljal predvsem funkcijo vzgoje vojakov. Primerjati antični in moderni šport oz. govoriti o linearnem razvoju, je nesmiselno. Kakor da bi primerjali antično in moderno demokracijo ter razvoj moderne izpeljevali iz antične. Zato lahko govorimo le o mitu antičnih športnih praks, s katerimi se je legitimiral moderni šport.

Roman Vodeb v članku *Koncept 'mane' v športu – šport kot mana in zdravje kot mana* kritično ovrednoti povezavo med športom in zdravjem in nam ponuja drugačne poglede kot jih sicer zasledimo v literaturi o športu. Avtor se sprašuje, zakaj nam zdravje toliko pomeni, glede na to, da se za osmrtnice in sosedovo bolezen ne zmenimo. Zdravje je predpogoj dela in ustvarjanje dobička. Le zdrav delavec lahko ustvarja presežno vrednost. Bolniška odsotnost je namreč strošek, bodisi za delodajalca, bodisi za državo. »'Poroka športa in zdravja' predstavlja imaginarni scenarij, ki se je kot umeten transparentni konstrukt vtikal v celotno športno ideologijo in predstavlja njen temeljni kamen« (Vodeb 2001b, 292). Številne raziskave dokazujejo pozitivno korelacijo med športom in zdravjem (Zurc 2010). Vodeb temu ne nasprotuje, vendar ga odgovor ne zadovolji. Meni namreč, da je ključen element verjetje. Hipokrat in Galen sta trdila, da je šport koristen za zdravje, vendar se nihče ne vpraša, na kakšnih temeljih sta prišla do te ugotovitve. Hipokrat in Galen sta najbrž izhajala iz ugotovitve, da se mrtvo telo ne giba, nasprotno pa je gibajoče telo živo in zdravo. Sklep se je glasil, da več gibanja pomeni več zdravja. Verjetje, da šport pozitivno vpliva na zdravje, je magija. *Moderni človek* verjame, da je šport koristen zanj. Četudi obstaja pozitivna povezava med zdravjem in športom, brez verjetja to ne bi bilo mogoče, zato šport postane magija.

Današnje magijske prakse so družbeni pojav sodobne kulture. Tako kot papuanski domorodec verjame magu in magijskemu ritualu, tako Evropejec verjame v različne »mana rituale«, kot je npr. bioenergija, ali pa alternativne zdravilne pripomočke, kot je npr. kozmodisk – verjame pa tudi športu. Tako kot ima mag (šaman, plemenski vrač) pomembno družbeno funkcijo v svoji kulturi, tako ima tudi šport v tem kontekstu analogno funkcijo – funkcijo magijskega rituala z zdravilnim učinkom. Lahko bi rekli, da je šport 'sredstvo, za katerega se predpostavlja, da zmore' (zagotoviti zdravje, preprečiti bolezen) (Vodeb 2001b, 303).

Preden se je razvil tovrstni zdravstveni diskurz, se je razvilo novo pojmovanje teles. Proces civiliziranja teles se je v Evropi začel v poznem srednjem veku in je potekal preko socializacije, racionalizacije in individualizacije teles. Socializacija teles je pomenila kontroliranje naravnih funkcij teles, kot je izločanje telesnih tekočin, ki je postalo omejeno na določena mesta. Racionalizacija je pomenila samokontrolo. Individualizacija pa je pomenila 'gradnjo zidov' med posamezniki in njihovimi telesi. Telo je postalo nosilec pomenov, ki so nastajali preko različnih telesnih praks (Starc 2003).

Krščanstvo je poudarjalo dušo in iz tega je sledila logika, da se nemorala in izprijenost kažeta na telesu. Telesna bolezen je rezultat nemoralnosti. Protestantska etika pa je poudarjala telo in

njegovo vadbo, zdravo telo, ki se krepi z delom, je pomenilo preprečitev nemorale (Starc 2003).

V obeh primerih gre za povezavo telesa in duše. Nacionalistična gibanja v 19. stoletju so ta diskurz vpeljala v svoje programe. Naloga sokolov je tako bila dobra telesna pripravljenost in razvoj morale ljudstva.

Na razmah športa so pomembno vplivala nacionalistična gibanja 19. in 20. stoletja. »Šport je namreč v času najbolj ekstremnih družbenih ideologij in svetovnih vojn pomembno posredoval med posameznikom in kolektivom: privlačnost (militantnih) totalitarizmov se je odražala tako v njihovi ideologiji, ritualih, simbolizmu in liturgiji, pri čemer je vojaška sila kot temeljna esenca nacionalne in imperialne države terjala fizično aktivnost in agresijo, ki jo je posameznik na individualni ravni razvil ravno s pomočjo športa« (Šaver 2009, 19).

4 NACIONALIZEM IN ŠPORT

Na razvoj športa so sprva vplivala nacionalistična gibanja v 19. stoletju, kasneje so enak diskurz ohranila nacionalistična gibanja 20. stoletja. Šport in skrb za telo sta imela velik pomen tudi v fašizmu in nacizmu (Mosse 2005). Nacionalistična gibanja so poudarjala, da je telo potrebno uriti, saj se s tem krepi red, disciplina in morala, ne le posameznika, ampak celotne nacije. Telo so tako začeli uriti preko in s telesnimi praksami športa. V Evropi so se oblikovala športna društva, ki so imela moralno - vzgojno vlogo.

Velik pomen za razmah telovadbe v Nemčiji je prispeval Friedrich L. Jahn, predvsem med meščanskim slojem. Gre za čas, ko je bila Nemčija oslABLJENA zaradi Napoleonovega pohoda, zato je veliko razmišljal, kako bi se Nemci telesno okrepili. Razmišljal je o telovadbi, ki jo je povezal z vzgojo, ki jo je močno zaznamoval tudi njegov politični nazor (meščanski). Bil je vzgojitelj, zato je svoje učence ob popoldnevih telesno uril v smislu krepitve telesnih in gibalnih sposobnosti. Tako so se razvili telovadni popoldnevi, ki jih je obiskovalo vse več ljudi, ki so bili hkrati tudi privrženci njegovih meščanskih idej (Stepišnik 1968). Namen njegove vadbe in urjenja bi lahko opisali takole: »Nemško mladino krepiti telesno in jo pripravljati, da bo vedno pripravljena na obrambo domovine, s telesnimi vajami pa jo krepiti, kar je enako ali še bolj važno, tudi v moralnem pogledu« (Stepišnik 1968, 33). Njegovi aktivnosti, ki je dobivala vse več privržencev, je želel nadeti novo ime, saj mu izraz

»gimnastika« ni bil najbolj povšeči, zvenel mu je preveč antično in premalo nemško. Izmisлил si je novo ime, *Turnen*, ki naj bi bila izpeljanka iz turnirja in časa vitezov – viteški turnirji. Vendar je izvor turnirjev bil francoski, viteški turnirji so se začeli v Franciji in ne v Nemčiji. Njegovo gibanje je Metternich kmalu zatrl in od leta 1819 do 1842 govorimo o t.i. telovadni zapori (Stepišnik 1968). Prepovedali so turnersko telovadbo, saj je bila preveč svobodomiselna in meščanska ter je kot taka predstavljala grožnjo za reakcionarne sile. Leta 1842 so bile meščanske struje že tako močne, da so reakcionarji ponovno dovolili turnersko gibanje, ki je preraslo prejšnjo obliko. Začeli so se organizirati v društva. Sredi 19. stoletja telovadba v šolah še ni bila priznana, vsaka deželna oblast je sama odločala. Konec 19. stoletja je telovadba postala sestavni del učnih načrtov, za kar gre največ zaslug Adolfu Spiessu. Razvije se obvezna šolska športna vzgoja (Stepišnik 1968).

Iz Nemčije se je društvena telovadba počasi razširila v Avstrijo, močna je postala na Češkem, kar je pomenilo tudi grožnjo nemštvu. Pritisk Nemcev je spodbudil Čehe, ki so leta 1862 v Pragi ustanovili prvo češko nacionalno društvo. Februarski patent iz leta 1861 je dovoljeval društveno organiziranje, kar je povzročilo razmah društev, najbolj znana in odmevna je bila Praška telovadna enota oz. Sokol, ki je bil tudi politično opredeljen in angažiran. Idejni vodja Praškega Sokola je bil Miroslav Tyrš. Sokol se je vse bolj širil in pomembno vplival na življenja Čehov. Namen telovadbe je bil seveda krepitev duha in telesa, razvoj v osebnem, moralnem in telesnem smislu. »*Krepimo se*« je bilo njihovo geslo. Leta 1870 je bilo na Češkem že 110 teh društev, s skupno prek 10.000 člani. Gibanje je postalo množično in postopoma je preraslo tudi češke okvire in se razširilo po vseh slovanskih deželah, ki so skupaj tvorile sokolsko slovansko gibanje, pomembno pri zoperstavljanju germanizacijskim pritiskom, ki so bili vse večji (Stepišnik 1968).

Ko se je delavstvo okrepilo, se so začeli tudi delavci povezovati v zveze. Iz nemškega turnerskega društva so zaradi nezadovoljstva začeli izstopati in ustanavljati svoja, ki so prerasla nacionalne okvire. Poleg nemškega so okoli leta 1900 obstajala še avstrijska in češka. Leta 1913 pa so v Belgiji ustanovili mednarodno zvezo delavskih telovadnih in športnih zvez (Stepišnik 1968). Prva svetovna vojna je onemogočila delovanje zveze, ki so jo obnovili po vojni. Članice so bile predvsem države iz zahoda. Leta 1921 pa je v Moskvi nastala Rdeča športna internacionala. Mednarodni Olimpijski komite ni nobeni izmed njiju dovoljeval članstva in vsaka od njiju je prirejala svoja tekmovanja.

4.1 DRUŠTVENA TELOVADBA KOT POLITIČNA ORGANIZACIJA: SOKOLI NA SLOVENSKEM

Razlogi za društveno telovadbo na Slovenskem so bili podobni kakor pri Čehih, in sicer germanizacijski pritiski. Razvoj športnih društev je sovpadal z ostalimi družbenopolitičnimi gibanji. Leta 1861 je nastala prva čitalnica, dve leti kasneje pa je bilo ustanovljeno prvo telovadno društvo, po zgledu Čehov, imenovano Južni Sokol. Društvo je prirejalo plesne, glasbene, gledališke in zabavne večere, osrednja dejavnost društva pa je bila telovadna šola. Društvo je bilo leta 1867 ukinjeno, vendar je Janez Bleiweis deželni vladi predlagal ustanovitev novega in leta 1868 je nastalo društvo Ljubljanski Sokol. Sokol je nastal v času sloge, ob podpori mladoslovencev in staroslovencev. Društvo je imelo politično konotacijo in političen namen, saj naj bi branilo slovenski nacionalni interes pred vse večjimi nemškimi pritiski. Sokolsko gibanje je postalo vse bolj množično, leta 1905 je bila ustanovljena Slovenska sokolska zveza, ki je imela več kot 100 društev. Po prenehanju obdobja sloge, je leta 1909 nastala kot proti utež organizacija krščanske mladine z imenom Orel, ki je bila bolj konservativna oz. desno politično opredeljena (Stepišnik 1968).

Leta 1920 je bila uvedena športna vzgoja v šolah po sokolskem sistemu, Sokol pa je vse bolj postajal državna organizacija, ki je branila obstoječi sistem. Leta 1929 je bil sprejet Zakon o Sokolu Kraljevine Jugoslavije, ki si je organizacijo popolnoma podredil. Orlovska in delavska društva, ki so takrat prav tako obstajala, so bila razpuščena. Vendar so v Sokolu ostali nekateri posamezniki, ki so bili proti takemu režimu. Leta 1935 so ustanovili demokratično levo krilo in ne le, da so nasprotovali nedemokratičnemu vodenju organizacije, temveč so se med prvimi odzvali na fašistične grožnje in bili med soustanovitelji imperialistične fronte. Sokoli so bili pred vojno najbolj množična organizacija. Kar 85% se jih je vključilo v OF (Šugman 1997). Sokolsko gibanje je bilo torej prava politična organizacija, ki je temeljila na športu in gibalni aktivnosti.

Sokolsko gibanje tako ni imelo le funkcije telesne pripravljenosti, ki je sicer v drugi svetovni vojni zelo dobro služila, temveč tudi in predvsem vzpostavljanje morale in skupnosti. Telovadba je temeljila na vzgoji. »Telovadec mora postati v telesnem, moralnem in estetskem pogledu čim boljši član družbenopolitične skupnosti, predstavljene po sokolskem gibanju« (Stepišnik 1968, 104). Sokoli so imeli svoje uniforme, ki so spominjale na vojaške. Vendar je še danes tako, da imajo športniki oblačila, ki jih ločijo od sotekmovalcev/nasprotnikov. Poleg tega na mednarodnih športnih tekmovanjih poslušamo nacionalne himne, izobešene so

državne zastave. Na tak način se med gledalci sprožijo »reakcije ponosa in identifikacije z njihovo zamišljeno skupnostjo« (Starc 2003, 64).

4.2 NACIJA IN NACIONALNA IDENTITETA

Športna društva so sistem urjenja prevzela v instituciji vojske, zato ne preseneča športna terminologija: zmaga, poraz, napad, obramba, strel ipd. V drugi polovici 19. stoletja so se pričele ustanavljati mednarodne športne zveze, ustanovil se je tudi Mednarodni olimpijski komite. Pierre De Coubertin je z oživitvijo olimpijskega gibanja želel dvigniti moralne kvalitete francoskih moških, saj je Francija ravno prestala vojno s Prusijo. Poleg tega si je želel, da na prvih Olimpijskih igrah moderne dobe ne bi nastopili Nemci, največji sovražniki Francije (Starc 2003). Tekmovanja so se sprevrgla v nacionalne spopade. »Velika mednarodna tekmovanja, kot so Olimpijske igre, so novo nastalim nacionalnim državam omogočale 'vojno minus streljanje', kot je to označil George Orwell« (Starc 2003, 59). Sprva so bila tekmovanja omejena v številu sodelujočih držav in športnikov. Danes sta globalizacija in mediji opravila svoje, čeprav velika tekmovanja še vedno spominjajo na vojne spopade med državami.

Vrhunski športniki so danes vzorniki nacije, z njihovimi uspehi se identificira celotna nacija. Telesa športnikov so stroji, njihov namen je doseganje čim boljšega rezultata. Rezultat ima ekonomsko vrednost, saj prinaša dobiček, poleg tega pa ima tudi identifikacijsko vrednost. Telesa športnikov so tudi telesa akcije in pogleda, telesa spektakla. Vrhunski šport je torej šport spektakla, kjer so gledalci pomembnejši od športnikov. Športno tekmovanje lahko primerjamo s filmom, kjer imamo igralce in celo zvezde, ki želijo narediti čim bolj zanimivo predstavo. Nekateri športniki tako kot nekateri igralci postanejo junaki (Starc 2003).

Kako si lahko razlagamo, da so vrhunski temnopolti športniki v ZDA ali pa v Sloveniji priseljenci, kljub vsakodnevni nestrpnosti, slavljani. So s tem preseženi rasni in nacionalni predsodki? Šaver pravi, da ne. V ZDA so temnopolti državljani sprejeti, če zanemarijo svoj izvor in se identificirajo z vrednotami, praksami 'bledoličnikov' (Šaver 2005, 59). »Slovenski športniki s pol strešice so tako tolerirani in visoko cenjeni šele, ko se uspešno identificirajo s praksami, vrednotnim sistemom in podobo alpske kulture slovenstva. Rasni ali nacionalistični diskurz tako ni nikoli presežen, temveč je vedno tam – zato temnopolti Jordan ali pa priseljeni Zahović ne utelešata rasne ali narodne/nacionalne emancipacije, temveč sta agenta rasne ali

narodne/nacionalne premestitve« (Šaver 2005, 60). Rasna oz. nacionalna drugačnost je tako sprejemljiva, dokler prinaša dobiček.

Diskurzu vrhunškega športa nismo posvečali pozornosti, saj nas je zanimal izvor modernega športa. Šport se je moral najprej usidrati v vsakdanje življenje in postati množičen, šele nato se je profesionaliziral. Pri tem so, kot je razbrati iz navedenega, pomembno vlogo odigrala nacionalistična gibanja.

5 ŽENSKES IN ŠPORT

Vseskozi doslej smo govorili o moškem športu. Moški je bil tisti, ki je delal, ženska pa je skrbela za dom. Ženska je skrbela za telo z ličenjem, oblačenjem in odrekanjem hrani. Vendar so se v tistem času zavedali, da mora biti ženska zdrava, če želi rojevati zdrave otroke, zato so ženske postopoma pričeli vključevati v šport.

5.1 BIOLOŠKE IN KULTUROLOŠKE RAZLIKE MED SPOLOMA

Spolne razlike so v instituciji športa zelo prisotne. Določeni športi so namreč *ženski*, drugi pa *moški*. Prav tako so tekmovanja ločena po spolu.

V angleščini poznamo koncepta »sex« in »gender«, kjer »sex« pomeni biološki spol, »gender« pa družbeni spol. Vendar v slovenščini obe besedi pomenita spol. Biološki spol predstavlja biološke, anatomske razlike med spoloma, družbeni spol pa predstavlja kulturno konstrukcijo spola. Gender je spremenljiva kategorija in zatorej v prostoru in času ni konstantna (Doupona 2004; Zirc 2004). V 19. stoletju je prevladovala delitev na ženske, ki spadajo v zasebno sfero, in na moške, ki sodijo v javno sfero (Švab 2002). Šport se je razvil v 19. stoletju, zato ni naključje, da so ženske izključevali iz te institucije, saj je bila njena vloga skrb za dom in družino ter seveda reprodukcija. Pomembno je izpostaviti, da je tudi biološki spol že družbeno konstruiran, saj družba določa, kaj je naravno. Tudi biološki spol lahko obstaja le znotraj diskurza, ki definira pomene spola (Foucault v Švab 2002, 204). Koncepti v športu so namreč politični koncepti, ki so nastali na osnovi percepcije narave, realnosti in posameznika (Lukšič 2003).

Šport je lep primer za razlago tako imenovanih človekovih *naravnih lastnosti*. Moški *naj bi bili* po naravi bolj agresivni in tekmovalni od žensk, zato je šport bolj primeren za moške. Taka trditev je zelo poenostavljena, saj naravno v eni kulturi, ni nujno naravno v drugi. Kaj je naravno, določa družba (Doupona 2004). »Vsakdanja trditev, da so moški po »naravi« bolj agresivni in tekmovalni, torej v športu boljši kot ženske, sugerira, da gre za prirojene lastnosti, ki so nespremenljive« (Doupona in Zurc 2003). Prav tako je kapitalizem pripomogel k delitvi na žensko in moško sfero oz. na delitev na delo in dom. Tudi to je kulturno pogojeno. »V svetu razen rojevanja otrok ni dela, ki bi ga opravljali izključno moški. Razlike so kulturno pogojene in delitev dela na spol ni univerzalna, temveč se od kulture do kulture spreminja« (Oakley v Doupona 2004, 19).

Ženski in moški šport nista enakovredna. Hegemonija moškega športa se ohranja zaradi diskurza, ki govori, da tako pač je. Vendar tako pač je, ker se tako interpretira. Nič ni tako kot je, samo po sebi. Podoba ženske manjvrednosti v športu je preslikana tudi na ostala področja. »Športne aktivnosti so zgodovinsko pogojene, družbeno konstruirane in kulturno definirane tako, da služijo interesom in potrebam oblastnih skupin v družbi. To pomeni, da je potrebno na šport gledati kot na kulturo, definiramo z določenimi družbenimi razmerji (Doupona 2004, 27). Spolna identiteta je pomembnejši del telesne identitete. Na ženske, ki so začele dosegati predobre rezultate, je padel sum, da so androgenizirane (Južnič 1993). Gre za diskriminacijo na podlagi spolne identitete oz. za pojav seksizma, ki je še vedno prisoten v športu (Doupona 2004).

5.2 VKLJUČEVANJE ŽENSK V ŠPORT

Ženski šport se je razvil kasneje kakor moški. Ženske sprva niso imele vstopa v institucijo športa, nato pa so se pričele postopoma vključevati. Idealno žensko telo v 19. stoletju je bilo zaobljeno, brez mišic in z maščevjem. Zdravo moško telo pa je bilo mišičasto in kot tako učinkovito (Kuhar 2004). Namen ženske vadbe je bil sprva le izboljšanje reprodukcije. Vadba je bila zato omejena, saj so menili, da je maščevje potrebno za reprodukcijo. Premiki nastanejo v začetku 20. stoletja. Ženska opusti korzet in se posveti telesni vadbi, ki je drugačna od moške vadbe. Prisoten je bil strah pred maskulanizacijo ženskega telesa. Hegemoni moški diskurz v športu je ostal. Ženska namreč telovadi zaradi estetske funkcije. Vadba, ki je primerna za ženske, je vadba za telesno lepoto. Sprva so jo imenovali kalistenija, kjer so deklice skupno vadile z obroči in palicami (Starc 2003). Današnja naslednica te vadbe

je aerobika, ki je med najbolj priljubljenimi športi med predstavnicami ženskega spola. Naporni in agresivni športi pa so veljali za ženske neprimerne. Še danes je tako, čeprav tudi 'moške' športe prakticirajo ženske. Včasih to ni bilo dovoljeno, prav tako so imele ženske sploh otežen dostop do izobraževanja, kaj šele do športne vzgoje (Doupona 2004).

5.2.1 Ženske in rekreativni šport

Kot smo ugotovili, je rekreativni šport povezan z zdravjem in estetikom. Ženska rekreativna vadba je bila tako sprva povezana z izboljševanjem reprodukcije, zato je bil nabor športov, primernih za ženske, omejen. Postopoma je estetika telesa postajala vse pomembnejša tudi pri moških. Danes je bolj kot kdajkoli prisoten diskurz enačenja telesnega videza z osebnostjo posameznika. Telo je namreč medij, skozi telo se prenašajo sporočila. »Slabo telo je debelo, mlahavo, zanemarjeno; predstavlja len in nediscipliniran 'jaz'. Dobro telo je sloko, vitko in napeto. Imeti tako telo pomeni pokazati ljudem okoli sebe in samemu sebi, da si moralno in fizično v formi« (Benson v Starc 2003, 109). Vendar razlike ostajajo. Študija Športnorekreativna dejavnost v Sloveniji iz leta 1997, v kateri so sodelovale odrasle osebe, stare nad dvajset let je pokazala, da so najpopularnejši športi med moškimi nogomet, košarka in namizni tenis. Med ženskami pa jutranja gimnastika, vadba doma, ples in aerobika (Doupona 2004; Zurc 2004). Podatek nedvomno govori o tem, da so ženske še kako ujete v miselnost, da igre z žogo niso primeren šport za njih. Športi, ki naj bi bili primerni in sprejemljivi so tisti, ki krepijo in oblikujejo žensko telo. Tovrstna miselnost pa se reproducira tudi v šoli.

5.2.2 Ženske in šolski šport

Šport se je še dodatno razvil, ko je postal del šolske vzgoje, to pa je bilo že v 19. stoletju. Izboljšanje telesnih sposobnosti, discipliniranje, privzganje morale, higiene in zdravja ter nenazadnje ločevanje na moška in ženska telesa in s tem reproduciranje razlik so značilnosti šolskega športa iz njegovega začetka v 19. stoletju (Starc 2003). Še danes se v šolskem športu ohranja diskurz moralnega delovanja in prakse, ki utrjujejo koncepte moškosti in ženskosti. Športna vzgoja je edini predmet v obvezni osnovni šoli, kjer so učenci ločeni po spolu (Starc 2003; Doupona in Zurc 2003). Tako je v večini evropskih držav. Gre torej za spolno diferenciacijo, ki ni nujno diskriminacija, lahko pa vanjo preraste. Glavni argument diferenciacije so fiziološke razlike, vsekakor pa ne gre zanemariti dejstva, da mnogi tovrstni biološki argumenti pravzaprav temeljijo na spolnih stereotipih (Doupona in Zurc 2003).

Ugotovili smo, da je športna vzgoja po eni strani pripomogla, da so se ženske bolj vključile v šport in jim dajala več možnosti, vendar se po drugi strani ravno pri športni vzgoji reproducirajo razlike med spoloma in ohranja status quo v smislu, da je ženski spol manj zmogljiv in šibkejši.

V Sloveniji je športna vzgoja postala obvezna leta 1869, vendar so jo kmalu ukinili. Na to je vplivala konservativna katoliška miselnost. Namen športne vzgoje je bil bolj vzgojne narave kot športne. Vse do leta 1914 je športna vzgoja bila del predmetnika, vendar v praksi ni zaživela. Leta 1933 je ponovno postala obvezna, a le za dečke. Vseskozi pa se je ohranjal moralni diskurz športa. Šport krepi red, disciplino ter moralo naroda in ne posameznika. Leta 1924 je nogomet bil neprimeren šport, saj v tem smislu ni bil koristen. Velik vpliv na športno vzgojo je imelo sokolsko gibanje, ki je za edino pravo telovadbo, imelo svojo sokolsko vadbo (Šugman 1997; Starc 2003). Razlika med telovadbo za dekleta in fante je bila velika. Leta 1932 so takole gledali nanjo:

Ker so pri dečkih in deklicah velike razlike v anatomskega oziru, posebno v mišičju, morajo za deklice izostati mnoge vaje kot npr. razkoračna stoja, veliki počep in gibanje v teh stojah, globoko sklanjanje telesa naprej in nazaj, vaje v ležečem položaju, ker so te vaje v direktnem nasprotju s splošno dostojnostjo in žalijo čut ženske nežnosti. Poleg tega morajo izostati vaje, ki zahtevajo velik napor mišičja vsega telesa kakor: rokoborba, vaje z znatno brzino in brzi tek. Glavno gradivo za sistematično razvijanje vsega mišičja ženske deca so proste vaje, gibi rok, obrati, poskoki, različne vaje trupa ter vaje na mestu. Kolo in igre tvorijo najbogatejši del vaj za žensko deca: zaradi njihovega ritma in takta jih smatramo lahko za jedro telesnih vaj pri ženski deci... (Začasni 1932, 39 v Doupona 2004, 105).

Kot je razbrati iz navedenega, so žensko dojemali kot šibko, pasivno, nežno in podrejeno. Že raba besede deca oz. otrok, pove, da so žensko enačili z otrokom in njegovo ranljivostjo, nesamostojnostjo in nedoraslostjo. Kljub vsemu so v ženski videli seksualni naboj, zato so bile določene vaje prepovedane. Gre za protislovje, ženska je po eni strani označena kot otrok, po drugi pa kot seksualno bitje. Gimnastika in proste vaje so bile ustrezne, saj so izražale žensko elegantnost, zato je bila to primerna vadba za ženske.

Obdobje po drugi svetovni vojni je prineslo spremembe, tako na zahodu kot vzhodu. S športno vzgojo v šolah so deklice pripravljali na vlogo matere. Telesna vzgoja je postala povezana z zdravjem oziroma z zdravim materinstvom (Doupona 2004). V povojni Jugoslaviji je deloval diskurz, kjer človek obvladuje vsa področja družbenega življenja in kot

tak razvija svoje telesne, moralne in intelektualne sposobnosti. V tem duhu je delovala športna vzgoja. Ključna je bila pripadnost skupnosti. Po razpadu Jugoslavije pride do sprememb. Cilj športne vzgoje je postalo izobraževanje in spodbujanje k rekreativnemu oz. vrhunskemu športu. Kolektivnost je zamenjala individualnost (Starc 2003). Še vedno pa je vse do danes ostalo ločevanje primernosti gibalnih vsebin za dečke in za deklice (Doupona in Zurc 2003).

5.2.3 Ženske in vrhunski šport

Ženske, ki so se v 19. stoletju ukvarjale s športom, čeprav je bilo teh le peščica, so bile aristokratkinje. Kljub temu je javnost nasprotovala vključevanju žensk v šport. Ženske so se nato organizirale in pripravile shod, kjer so zahtevale, da se jih vključi v šport. Proti koncu 19. stoletja so se postopoma začele vključevati tudi ženske srednjega razreda (Doupona 2004).

Šele prva polovica 20. stoletja pomeni prelomnico za ženski šport, takrat so se namreč vanj začele vključevati bolj množično. Kljub vsemu je bil problem prosti čas, ki je nujen pogoj za udejanjenje športa. Ženski šport se je razlikoval od moškega, ki je bil močat, borben in tekmovalen. Ženski šport je bil skupinski in je temeljil na pravilih ženskosti (Doupona 2004). Vodeb govori o športnem prvaku kot diskurzu 'boljšosti' in športni lepotici kot diskurzu 'lepšosti' (Vodeb 2001a). Ženske so se sprva vključevale v šport zaradi estetskih funkcij, moški pa so bili tisti pravi športni junaki s tekmovalnim duhom. O naporih so menili, da jih ženske ne bi bile sposobne premagovati, saj je obstajal strah pred maskulanizacijo ženskih teles. Pretiran napor bi namreč škodil reproduktivni funkciji. 20. stoletje je ženskam odprlo pot do izobraževanja, vzgoje in politike. S tem pa tudi do športa in začele so se množično ukvarjati z njim. 20. stoletje je tudi ločnica med tekmovalnimi in rekreativnimi športi. Ženske so torej vstopile v sfero, ki je do nedavnega bila sfera moških (Doupona 2004). Kljub vsemu so bile v tem času v svojem udejstvovanju omejene in diskriminirane, med športniki so bile drugorazredne članice.

Celo oče modernih Olimpijskih iger Pierre de Coubertin je nasprotoval ženskemu udejstvovanju v športu nasploh in na Olimpijskih igrah. Svojo idejo olimpizma je opredelil med drugim na način, da na olimpijskih igrah tekmujejo samo mladi odrasli moški posamezniki. »Osebnostno ne odobravam udeležbe žensk na javnih tekmovanjih, kar pa ne pomeni, da se morajo vzdržati sodelovanja v mnogih športih, ki ne težijo k javnemu spektaklu. Pri olimpijskih igrah, kot je bilo to pri tekmovanjih v prejšnjih časih, bi morala biti njihova primarna vloga v kronanju zmagovalcev« (De Coubertin v Girginov in Hosta 2005,

6). De Coubertin je žensko skladno z duhom časa imel za pasivno in podrejeno. Tekmovalni in borbeni duh je moška stvar. »Še vedno mislim, da je stik z ženskim športom slab zanj (za sodobnega športnika) in da bi ti športi morali biti izključeni iz olimpijskega programa« (De Coubertin v Girginov in Hosta 2005, 6).

Ženskam res ni bilo dovoljeno nastopiti na prvih Olimpijskih igrah v Atenah leta 1896. Prve Olimpijske igre za ženske so bile že naslednje, leta 1900 v Parizu. Program je bil minimalen, saj so lahko tekmovalle le v golfu in tenisu. Čez štiri leta so dodali lokostrelstvo, leta 1928 pa še atletiko in gimnastiko. De Coubertinovi nasledniki so bili prav tako nasprotniki ženskega udejstvovanja v športu. Tradicija konservativnega mednarodnega olimpijskega komiteja se je nadaljevala vse do konca 20. stoletja. Leta 1928 so prvič uvedli tek na 800 metrov za ženske, ki so ga takoj nato umaknili s programa, vse do leta 1960. Neki novinar je zapisal: »Pred nami je bilo enajst izmozganih žensk, od katerih jih je pet odstopilo že pred ciljem, pet pa se jih je zgrudilo takoj, ko so dosegle ciljno črto« (Tunis v Doupona 2004, 36). Podatke si je novinar izmislil, saj so vse tekmovalke prišle do cilja in dosežen je bil svetovni rekord. Medijske reprezentacije so še podpihovale trditve, da so ženske prešibke za daljše proge in tako so ženske discipline, ki so bile daljše od 200 metrov umaknili iz programa. Nato so jih postopoma dodajali. Ta proces pa je trajal kar 68 let, ko so ženske na Olimpijskih igrah v Atlanti leta 1996 prvič nastopile v teku na 5000 metrov. Tega leta so ženske nastopile v dvajsetih disciplinah na atletskem programu (Doupona 2004). Na prvih Olimpijskih igrah je bilo žensk le 1.5 %, leta 1936 8 %, leta 1960 11%, 1976 pa 20,71%. V Sydneyu leta 2000 je bilo že 38 % žensk. Vendar ženske ne tekmujejo v vseh disciplinah, tako so na primer leta 1996 lahko tekmovalle v 21 športih in 108 disciplinah, moški pa v 26 športih in 271 disciplinah (Doupona 2004; Zurc 2004). Po drugi strani pa obstajajo olimpijski športi, v katerih moški ne morejo tekmovati. Športna ritmična gimnastika je eden izmed takih športov, ki ni primeren za moške. Tudi v tem primeru se kaže »gender diskriminacija« (Doupona in Zurc 2003).

Tudi V Sloveniji so se ženske postopoma vključevale v tekmovalni šport. Leta 1901 je bilo v okviru telovadnega društva Sokol ustanovljeno prvo žensko telovadno društvo. Vendar se te športnice niso udeležile Olimpijskih iger, prvič so se Olimpijskih iger slovenske športnice udeležile šele leta 1936 v Berlinu (Doupona 2004).

Ženske imajo danes večje možnosti udejstvovanja v športu, vendar še zdaleč niso enakopravne. Slabše so plačane, niso jim dostopni vsi športi, mediji jih manj pomembno

predstavljajo kot predstavnike moškega športa. Kljub temu, da se število športnic – rekreativnih in vrhunskih – večja, so ženske športnice v deprivilegiranem položaju (Doupona 2004). Uspešna ženska športnica mora 'postati moški', ali pa je zreducirana le na seksualni objekt (Vodeb 2001a). To, da mora ženska biti nežna in krhka, ni stvar po sebi. To je ustvarila kultura. Sodobni šport se je namreč razvil v 19. stoletju, v času nacionalističnih gibanj, kjer je moški zavzemal aktivno vlogo, ženska pa pasivno. Biološko gledano pa ni nobenih ovir, da ženska ne bi bila dobra športnica in se ne bi ukvarjala tudi z nasilnimi športi (Doupona 2004).

Tovrstna miselnost se vpleta v mnenje otrokove okolice in se odraža tudi na področju njegove gibalne/športne aktivnosti. Družbene vrednote, norme in pravila, ki določajo kakšno gibalno/športno udejstvovanje je primerno za posamezni spol, se preko socializacijskih dejavnikov, med katere sodijo učni načrt, učitelji, starši, trenerji, mediji, vrstniki, vzorniki in vsi drugi za otroka pomembni posamezniki, prepoznajo in udeležujejo tudi v otrokovi pristočasnih gibalnih/športnih aktivnostih (Zurc 2004, 56).

Leta 1994 sta bili v Brightonu sprejeti deklaracija in strategija, ki določata smernice za reševanje problemov žensk v športu. S tem so države podpisnice začele bolj zavzeto reševati težave, s katerimi se spopadajo ženske v športu (Doupona 2004). Vendar je seksizem še vedno praksa, ki jo dopuščajo tudi zakonodaje posameznih držav.

Člen 44 v britanskem Zakonu o spolni diskriminaciji dopušča izjemo v športu, v katerem so pomembni fizična moč, vzdržljivost, postava, tako da ima povprečen moški prednosti pred povprečno žensko. Implikacija te izjeme je, da je večina športov lahko ekskluzivna (za moške in ženske) in da celo predpubertetne dečke in deklice lahko obvarujemo, da bi se v športih pomerili eden z drugim ali drug proti drugemu. Ta izjema, ki se nanaša na šport, je v nasprotju z osnovnimi principi omenjenega zakona, ki pravi, da 'je treba ljudi obravnavati v skladu z njihovimi individualnimi lastnostmi, ne pa glede na njihov spol'.

(Talbot v Doupona 2004, 23).

Bojazen, da bi ženske premagale moške v športu in dosegale boljše rezultate, je prevelika. Šport je dokaz, da tudi zakonodaja tolerira spolno diskriminacijo. Šport je torej področje, kjer so možne izjeme. Zato menimo, da je lahko šport tudi področje, kjer nastajajo pozitivni premiki v družbi.

6 ZAKLJUČEK

Šport ni le telesno gibanje temveč je institucija, katere pomeni se konstituirajo v polju družbenega in političnega. Ukvarjali smo se z razvojem institucije športa in tako poskušali razumeti, zakaj je moderni šport danes, tak kot je.

Ugotovili smo, da je razvoj institucije športa kompleksen pojav. Veliko okoliščin je namreč vplivalo na to, da je šport danes tak, kot je. Izpostaviti velja bistveni ugotovitvi, in sicer, da je šport produkt zahodnega kapitalizma ter da so na razmah športa vplivala nacionalistična gibanja 19. in 20. stoletja. Mednje spadajo tudi telovadna društva, ki so bila politične organizacije. Zato je bila konotacija športa politična. Nacionalizem in krepitev ideje naroda ter njegove morale sta bili najpomembnejši funkciji športa, od šolskega, preko rekreativnega, do tekmovalnega.

V drugem delu smo se ukvarjali z vprašanjem ženskega športa. Tudi tukaj je pomembno upoštevati zgodovinski trenutek. Šport se je namreč razvil v 19. stoletju, ko ženske niso imele vstopa v institucijo športa, saj so na žensko gledali kot na krhko, nežno, podrejeno in pasivno bitje, katerega osrednja naloga je reprodukcija. Tudi tukaj obstaja povezava s protestantsko etiko, saj je slednja predpostavljala, da moški dela, ženska pa je doma in vzgaja otroke. Ženske so se postopoma vključevale v šport, vendar so bile pri izbiri športnih panog omejene. Agresivni in pretirano naporni športi so bili za njih prepovedani. Še danes obstaja delitev na ženske in moške športe in o enakopravnosti med spoloma v športu ne moremo govoriti. Strah pred maskulanizacijo ženskega telesa je še vedno prisoten. Športnice se ocenjuje po izgledu in ne po rezultatih. Uspešna športnica mora postati moški oz. je zreducirana na seksualni objekt. Po drugi strani pa obstaja tudi strah pred feminizacijo moškega telesa.

Institucija športa ima torej svoje zakonitosti, v njej odseva prevladujoča ideologija in zato je kot tak šport političen. Šport ima tako velik pomen pri ohranjanju statusa quo v družbi. Vendar je na drugi strani šport lahko področje priložnosti za spremembe v družbi.

7 LITERATURA

- Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: *cf.
- Cashmore, Ellis. 2000. *Sports culture. An A-Z guide*. London and New York: Routledge.
- Coakley, Jay J. 2005. Sport in Society: An Inspiration or an Opiate? V *Sport in contemporary society*, ur. D. Stanley Eitzen, 21-39. Boulder, London: Paradigm Publishers.
- Doupona Topič, Mojca in Krešimir Petrović. 2000. *Šport in družba. Sociološki vidiki*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Doupona Topič, Mojca in Joca Zorc. 2003. Zastopanost spolne diferenciacije v učnem načrtu za športno vzgojo. *Sodobna pedagogika* 54 (4): 184-201.
- Doupona Topič, Mojca. 2004. *Ženske in šport*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Girginov, Parry in Milan Hosta. 2005. *Olimpijske igre. Študijski vodnik po razvoju modernih olimpijskih iger*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.
- Hosta, Milan. 2007. *Etika športa. Manifest za 21. stoletje*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: FDV.
- Kuhar, Metka. 2004. *V imenu lepote: družbena konstrukcija telesne samopodobe*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.
- Lukšič, Igor. 2003. Fair play and the nature of individual. V *Fair play - a basic value in sport and life: proceedings*, ur. Manfred Lammer in Rajko Šugman, 32-39. Ljubljana: Olympic Committee of Slovenia - Association of Sports Federations, Slovenian Olympic Academy.
- Miller, Toby in Alec McHoul. 2002. Šport v popularni kulturi in vsakdanjem življenju. V *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Gregor Tomc, Peter Stanković in Mitja Velikonja, 265-283. Ljubljana: Študentska založba.
- Mauss, Marcel. 1996. *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Mosse Lachmann, George. 2005. *Nacionalizem in seksualnost. Morala srednjih razredov in spolne norme v moderni Evropi*. Ljubljana: *cf.
- Rousseau, Jean Jacques. 1959. *Emil ali o vzgoji*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Starc, Gregor. 2003. *Discipliniranje teles v športu*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za kineziologijo.
- Stepišnik, Drago. 1968. *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šaver, Boštjan. 2005. *Nazaj v planinski raj: alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2009. Družbena invencija in ideološka konstrukcija modernega športa. V *Kalejdoskop športa: uvod v športne študije*, ur. Mitja Velikonja, Gregor Starc in Peter Stanković, 13-110. Maribor: Aristej.
- Šugman, Rajko. 1997. *Zgodovina svetovnega in slovenskega športa*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Švab, Alenka. 2002. "Divided we stand" – teme in dileme študij spolov. V *Cooltura. Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Gregor Tomc, Peter Stanković in Mitja Velikonja, 195-210. Ljubljana: Študentska založba.
- Vodeb, Roman. 2001a. *Šport skozi psihoanalizo*. Trbovlje: Fit.
- --- 2001b. Koncept "mane" v športu - šport kot mana in zdravje kot mana. *Teorija in praksa* 38 (2): 290-306.
- Zurc, Joca. 2004. Spolna diferenciacija pri šolski športni vzgoji in prostočasni gibalni/športni aktivnosti učencev. *Družboslovne razprave* 20 (46/47): 39-60.
- --- 2010. Človekovo zdravje in razvoj. V *Teoretične in praktične osnove zdravstvene nege: izbrana poglavja*, ur. Brigita Skela-Savič, Boris Miha Kaučič, Bojana Filej, Katja Skinder Savič, Marija Mežik-Veber, Karmen Romih, Sanela Pivač, Joca Zurc, Andreja Prebil in Mateja Bahun, 40-51. Jesenice: Visoka šola za zdravstveno nego.
- Weber, Max. 2002. *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.